

WARTOŚCI W PRZESTRZENI ARCHITEKTURY

VALUES IN THE SPACE OF ARCHITECTURE

Miłosz Zieliński
dr inż. arch.

Politechnika Krakowska
Wydział Architektury
Instytut Architektury Krajobrazu
Pracownia Projektowania Architektury Krajobrazu

STRESZCZENIE

Artykuł stanowi wprowadzenie do badań nad aksjologią przestrzeni obserwowanej z perspektywy architektury. Naczelnym założeniem jest teza zakładająca, że realizacja wartości w dziełach architektonicznych jest specyficznym środkiem wyrazu i w działalności twórczej prowadzi do kulturowego rozwoju społeczności. Efektem pracy jest propozycja zawężenia i uszczegółowienia pojęć: wartości w architekturze, wartości architektury i wartości architektonicznej.

Słowa kluczowe: architektura, krajobraz, wartość.

ABSTRACT

The article is an introduction to the research on axiology of space viewed from the perspective of architecture. The chief assumption is the proposition that creation of values in works of architecture is a peculiar means of artistic expression, which – if used in creative arts – leads to cultural development of communities. The result of the research work is a postulate of narrowing down and giving more precise definitions to the concepts of: values in architecture, value of architecture and architectural value.

Key words: architecture, landscape, value.

1. WSTĘP

Socjologiczne obserwacje nad ludzkim zachowaniem w przestrzeni pozwalają na uogólnienie sprowadzające człowieczą aktywność do czterech podstawowych procesów: poznawania, wartościowania, kształtowania i użytkowania przestrzeni [11, s.19]. Uznając powyższy schemat za prawdziwy, musimy zgodzić się z rangą następującego po poznaniu wartościowania, które staje się podstawą i determinantą dalszych procesów kształtowania i użytkowania przestrzeni. Dla wszystkich czterech procesów można określić najbardziej odpowiadające im dziedziny nauki. Dla percepcji najbardziej adekwatna wydaje się psychologia, dla wartościowania – filozofia, dla kształtowania – architektura, dla użytkowania – socjologia. Niemniej jednak owocne w cenne konkluzje mogą okazać się badania prowadzone „na styku” dziedzin. Taka idea przyświeca niniejszej pracy.

Artykuł jest częścią szerszych badań dotyczących aksjologii przestrzeni w ujęciu architektoniczno-krajobrazowym. Stanowi wprowadzenie do badań mających na celu poszerzenie wiedzy z zakresu aksjologii przestrzeni – w tym wypadku – przestrzeni odczytywanej z perspektywy architektury. W artykule podjęto próbę usystematyzowania pojęć związanych z zagadnieniami aksjologicznymi skupionymi wokół architektury, która będąc materialnym wyrazem ludzkich idei i kultury, obok krajobrazu jest elementem kształtującym przestrzeń oraz medium pozwalającym na jej odbiór.

W pracy założono, że realizowane w dziełach architektonicznych wartości są specyficznym środkiem wyrazu. Stosowanie go w działalności twórczej prowadzi do kulturowego rozwoju społeczności.

Celem pracy jest usystematyzowanie podstawowych pojęć z zakresu aksjologii przestrzeni w architekturze. Dodatkowym celem jest podkreślenie istotnej roli wartości (szczególnie niematerialnych) w sztuce kształtowania przestrzeni jako swoistej filozoficznej nadbudowy dla działań materialnych i kreacyjnych.

Badania oparte są na kombinacji filozoficznych teorii i dociekań z warszatem badawczym architektury. Ilustracją prowadzonych dociekań jest przykład realizacji architektonicznej, w której realizują się konkretne wartości.

Spośród literatury pomocnej dogłębnemu zbadaniu problemu wyróżnić należy prace Romana Ingardena [4, s. 220-257], Józefa Tischnera [10], Władysława Stróżewskiego [8], będące filozoficznymi rozważaniami nad fenomenem wartości. *Wartościowanie współczesnej przestrzeni miejskiej* [12] jest zbiorem artykułów naukowych dotyczących problematyki wartości i wartościowania w odniesieniu do rzeczywistej przestrzeni zbudowanej jaką jest współczesne miasto. Andrzej Basista w książce *Architektura i wartości* [1] poszukuje wartości zawartych w dziełach architektonicznych. Powyższe materiały będące podstawą teoretyczną mają niemały wpływ na kształt niniejszej pracy.

2. ZARYS ŚWIATA WARTOŚCI – WARTOŚĆ JAKO BYT IDEALNY

Pojęcie wartości a zwłaszcza określenie jednorodnej ich definicji nie jest łatwą sztuką zwłaszcza, że istnieją różne szkoły i podejścia aksjologiczne. W rozumieniu potocznym wartość utożsamiana jest przede wszystkim z ceną czyli ilością pieniędzy jaką trzeba wydać aby daną rzecz posiadać. Takie z goła ekonomiczne pojmowanie wartości jest jednak nie tylko niepełnym, ale także degradującym rozumieniem wartości jako idei. Ta pierwsza asocjacja być może jest pochodną współczesnych tendencji w postępowaniu względem wartości. *Ludzka przestrzeń nie daje się sprowadzić jedynie do wymiarów czysto mierzalnych* [3, s. 17-30]. Dlatego na wstępie warto dokonać podstawowego podziału wartości na dwa typy: wartości wymierne i niewymierne. Właśnie wokół niemierzalnych wymiarów ludzkiej aktywności w przestrzeni skupiony jest niniejszy artykuł.

Według Władysława Stróżewskiego aksjologia jako nowożytna dyscyplina filozoficzna pojawiła się dość późno. Jednak problematyka wartości podejmowana była przez myśli-

cieli od dawna, już w czasach starożytnych. Jako pierwszego należy przywołać Platona, który Dobro – naczelną ideę traktował jako najdoskonalszy byt.

W dziejach myśli aksjologicznej najważniejsze podejście zaprezentowało dwóch myślicieli: Max Scheler z autorskim systemem aksjologicznym i Roman Ingarden z podejściem fenomenologicznym. Ich dociekania są pomocne przy powiązaniu dziedziny architektury z aksjologią. Pierwszy z nich stworzył solidne fundamenty dla zrozumienia fenomenu wartości jako takich, a także w odniesieniu do człowieka. Drugi skupiając się na wartościach przedmiotów konkretnych również stworzył podwaliny, ale już do bardziej skonkretyzowanych poszukiwań – w świecie rzeczy materialnych. Do świata tego zaliczamy dzieła architektoniczne.

Wartości według Maxa Schelera

W filozofii Schelera rysuje się wyraźne pojmowanie wartości jako „szczególnych jakości” dostępnych ludzkiemu poznaniu, całkowicie niezależnie od tego czy przysługują one jakiejś rzeczy czy nie. Znaczy to, że Scheler był zwolennikiem obiektywnego rozumienia wartości, ponad uznaniem jednostki ludzkiej, czy wąskich grup społecznych. Zdaniem Schelera wartości nie są wartościami dlatego, że są wartościami dla kogoś – jest to krytyka subiektywizmu w pojmowaniu wartości, która objawiała się także w tezie, że wartości są niezienne. Zmienne jest natomiast ludzkie ich poznanie [3, 9, s. 221]. Dodatkowo uważał, że są także normatywne czyli zobowiązujące moralnie. Najbardziej znanym osiągnięciem Schelera jest opracowanie hierarchii wartości (modalności wartości). Symbolicznie przedstawiana jest jako drabina na której szczycie znajdują się wartości absolutne (religijne, np. świętość), niżej sklasyfikowane są wartości duchowe, w których znajdują się trzy podkategorie: poznawcze (prawda), prawne (sprawiedliwość), estetyczne (piękno). Na kolejnych szczeblach umieścił Scheler wartości witalne (zdrowie), oraz wartości użyteczne (sprawność). Najniższy szczebel zajmują wartości hedoniczne (przyjemność). Wszystkie wartości dzielą się na pozytywne i negatywne (antywartości) dlatego wszystkim wartościom można podać ich przeciwieństwa [3, s. 17-30].

Wartości według Romana Ingardena

W rozważaniach polskiego filozofa na temat wartości dominuje ogląd wartości poprzez poszukiwanie ich pojęcia i struktury. Myśliciel rozróżnił wartości *in concreto* (wartości czegoś materialnie istniejącego) oraz *in individuo* (wartości idei). Odrzuca on tezę jakoby wartości były cechami, czy właściwościami rzeczy ani także przedmiotami, procesami, a sam określa wartości mianem „istności o szczególnej strukturze”. W pojęciu wartości filozof widzi przede wszystkim nadbudowę na podłożu tego czego jest wartością, czyli odnajduje powiązanie pomiędzy nosicielem wartości a nią samą. Stwierdzenie: *I nie ma w ogóle wartości, które istniałyby bez tego czego są wartościami* [4, s.228] potwierdza pojmowanie wartości jako bytowo niesamodzielnych, tzn. zawsze są wartością czegoś. Oczywiście dotyczy to wartości na poziomie konkretnym. Według Ingardena wartość jakiegokolwiek przedmiotu determinowana jest jego własnościami lub naturą. *Przedmioty pozbawione wartości tylko są, istnieją, lecz nic nie znaczą* [4, s. 232]. To wyróżnienie nadaje przedmiotowi coś w rodzaju „godności”, która wynosi go ponad przedmioty pozbawione wartości [4, s. 232].

Zdaniem Ingardena wartości dają się urzeczywistnić, czyli wchodzić w rzeczywistość i ją wzbogacać. Są także nierozdzielnie związane ze światem człowieka. Tylko człowiek może tworzyć (w znacznym ale jednak ograniczonym zakresie), odkrywać i obcować z wartościami [5, s. 23]. Podążając za tym twierdzeniem możemy poszukiwać wartości urzeczywistniających się w przestrzeni przy pomocy dzieł architektonicznych oraz urzeczywistniających się w samych działach architektonicznych kształtujących dane przestrzenie.

Roman Ingarden zauważał także, że wartości mają odmienne sposoby istnienia, i dał temu wyraz w konstrukcji własnej systematyki wartości, dzieląc je na wartości: 1.witalne

(spokrewnione z wartościami utylitarnymi i przyjemnościowymi), najniższe w hierarchii, 2. kulturowe (poznawcze, estetyczne, obyczajowe, historyczne), 3. moralne, najwyższe w hierarchii.

Hierarchiczność wartości jest właściwością przybliżającą pojęcia Ingardena i Schelera. Kolejnym przybliżeniem obu podejść jest odrzucenie subiektywizacji wartości, w której obaj filozofowie widzą zagrożenie dla odpowiedzialności. Podobnym zagrożeniem jest relatywistyczne ujęcie wartości, które pozwala na traktowanie ich jako zmiennych w czasie i ograniczanych do konkretnych epok. Twierdzenie to można uznać za kluczowe w podejściu zarówno Schelera jak i Ingardena. Obaj twierdzą bowiem, że dzięki odkrywaniu i urzeczywistnianiu wartości człowiek nabiera poczucia, że nie żyje nadaremno, a jego życie nabiera sensu. Wobec tego wartości muszą być niezmiennie i niezależne od czasu, mody, kultury i epoki.

ZESTAWIENIE HIERARCHII WARTOŚCI WG MAXA SCHELERA I ROMANA INGARDENA COMPARISON OF THE HIERARCHIES OF VALUES PROPOSED BY MAX SCHELER AND ROMAN INGARDEN	
MAX SCHELER	ROMAN INGARDEN
ABSOLUTNE (ŚWIĘTOŚĆ) ABSOLUTE (RELIGIOUS)	MORALNE MORAL
DUCHOWE SPIRITUAL -POZNAWCZE (PRAWDA) COGNITIVE (THE TRUTH), -ESTETYCZNE (PIĘKNO) AESTHETIC (BEAUTY), -PRAWNE (SPRAWIEDLIWOŚĆ) LEGAL (JUSTICE),	KULTUROWE CULTURAL -POZNAWCZE (PRAWDA) COGNITIVE (THE TRUTH), -ESTETYCZNE (PIĘKNO) AESTHETIC (BEAUTY), -SOCJALNE (OBYCZAJOWE) SOCIAL,
WITALNE (ZDROWIE) VITAL (HEALTH)	WITALNE (ZDROWIE, SPRAWNOŚĆ, PRZYJEMNOŚĆ) VITAL (HEALTH, EFFICIENCY, PLEASURE)
UTYLITARNE (SPRAWNOŚĆ) UTILITARIAN (EFFICIENCY)	
HEDONICZNE (PRZYJEMNOŚĆ) HEDONISTIC (PLEASURE)	

Ryc. 1. Zestawienie hierarchii wartości według M. Schelera i R. Ingardena. Źródło: opracowanie autora
Fig. 1. Comparison of the hierarchies of values proposed by M. Scheler and R. Ingarden. Source: the author

3. WARTOŚCI I ARCHITEKTURA

Analiza podstawowej definicji architektury, pokazuje umiejscowienie wartości w dziełach architektonicznych. Rozkładając na czynniki pierwsze najbardziej podstawową definicję architektury – witruiwiańską triadę – wg której (...) *przy budowie należy uwzględnić: trwałość, celowość i piękno* [13, s.16] odkrywamy, że właśnie te trzy wartości powinny materializować się w obiektach architektonicznych. Stąd też dla obiektów architektonicznych charakterystyczne są modalności utylitarne (celowość), witalne (trwałość), oraz duchowe / estetyczne (piękno). Stosując hierarchię Ingardena będą to: witalne (trwałość i celowość) oraz kulturowe (piękno).

Dlatego jako pierwszy wniosek należy zanotować, że utworzone przez człowieka budowle konstytuują się jako architektura, kiedy jednocześnie urzeczywistnią się w nich powyższe rudymenarne wartości.

Dla określonego w tytule rozdziału zagadnienia zbudowanego z dwójcy pojęć „wartości i architektura” zaproponowano rozpatrywanie poprzez analityczne rozbicie na bardziej precyzyjne określenia: „wartości w architekturze”, „wartości architektury” i „wartość architektoniczna”. Usystematyzowanie logiczno-pojęciowe wraz z analitycznym zróżnicowaniem powinno pomóc w uporządkowaniu pojęć.

Wartości w architekturze

„Wartości w architekturze”, zdaniem autora, to z proponowanego potrójnego rozwarstwienia najbardziej prymarne i ogólne sformułowanie. Odnosi się do wszystkich wartości, zarówno wymiernih jak i niewymiernih, związanych z architekturą. Są nimi wartości autonomiczne i zewnętrzne względem architektury, które pod wpływem działań człowieka, w jakimś sensie mogą się urzeczywistnić w architekturze. Urzeczywistnienie to może mieć charakter niematerialny, i być czymś w rodzaju czynnika motywującego powstanie danego obiektu o określonej architekturze, w której uformowaniu, zależnie od talentu architekta można dopatrywać się owej wartości. Przykładem może być wartość z kategorii moralnych, np. architektoniczne ukształtowanie przestrzeni pamięci o ważnym wydarzeniu, człowieku, lub czynie.

Sformułowanie to odnosi się także do wartości z natury rzeczy właściwych dla architektury a określonych w poprzednim akapicie jako witruwiańska triada.

Najbardziej prozaicznym skojarzeniem wartości w architekturze jest jej wycena ekonomiczna.

Wartość architektury

„Wartość architektury” (konkretnego dzieła architektonicznego) jest własnością stanowiącą o tym ile dane dzieło architektoniczne jest warte, zarówno w sensie materialnym jak i niematerialnym. O „wartości architektury” decydują różnorakie czynniki. Podstawowym jest oczywiście jednoczesne występowanie powyższej triady wartości, wszak ona konstytuuje architekturę jako taką i odróżnia od innych obiektów budowlanych.

Wartość architektury można oceniać także na podstawie pozytywnych walorów i cech koniecznych człowiekowi dla zaspokojenia jego potrzeb [1, s.37]. Na tym poziomie można określić wartość architektury w rozumieniu jej ceny. Andrzej Basista pośród wartości architektury, w zbiorze wartości wymiernih wyszczególnił: wartości techniczne i finansowe, adaptowalność, ekologię, wartości handlowe, wartości ideologiczne, społeczne, historyczne i dydaktyczne [1, ss.55-84].

Wartość architektury może być zatem określana w wymierny sposób na podstawie jej cech poddanych ocenie, jak i niewymiernie na podstawie oceny cech niematerialnych.

Wartość architektoniczna

„Wartość architektoniczna” jest bytem określonym przez synergię trzech wartości: celowości, trwałości i piękna. Stawia ją to wysoko w hierarchii Schelera, w okolicy wartości duchowych. W odwołaniu do filozofii przywołanego myśliciela należy określić ją jako pewną „szczególną jakość”. Dla konkretnego dzieła architektonicznego określana jest przez jego ponadczasowy wymiar, uniwersalizm, oryginalność idei twórczej w przełożeniu na skończone dzieło architektoniczne, czynnik emocjonalny, funkcjonalizm ideowy oraz formę i czas dokonania oceny wartości dzieła architektonicznego [7, ss.164-169]. Wartość architektoniczną trudno określić w wymierny sposób, może też być niedostrzegana przez wszystkich w równym stopniu.

Jeden obiekt architektoniczny, może być bogaty w więcej niż jedną wartość architektoniczną. Składają się one na wartość architektury jako całego obiektu. Dostrzeżone i docenione wartości architektoniczne urzeczywistnione w danym dziele wzmacniają jego wartość materialną (ekonomiczną).

Istniejące spory na temat wartości estetycznych w architekturze mają charakter podobny do sporów o wartości w ogóle, i generalnie dotyczą obiektywności i subiektywności wartości. Można sprowadzić je do pytania czy istnieją one rzeczywiście czy są one tylko przypisywane obiektom architektonicznym? Dużo łatwiej jest w przypadku wartości użytecznych i witalnych architektury, które łatwo wychwycić, sparametryzować i opisać [por. 1, s. 43]. Oddając za dość obiektywnemu pojmowaniu wartości, należy przyjąć, że

wartości estetyczne w architekturze istnieją lecz nie mogą być dostrzegalne przez wszystkich, gdyż zgodnie z teorią Ingardena do ich odkrycia konieczne jest odpowiednie przygotowanie obserwatora [4, s.111].

Oczywiste jest, że wartości urzeczywistniające się w architekturze mają charakter intencjonalny, tzn. nadawane są przez jej twórcę. Naturalne w tym miejscu jest odwołanie do ingardenowskiego pojęcia wartości, w którym tylko człowiek może tworzyć, odkrywać i obcować z wartościami.

Z dotychczasowych rozważań należy wydobyć jeszcze jedną cechę wartości w architekturze. Jest nią równoczesność występowania kilku wartości. Występowanie wartości architektonicznych w architekturze nie wyklucza urzeczywistniania się wartości historycznych, symbolicznych, ale też funkcjonalnych i ekonomicznych. Stąd biorą się różne konflikty i rozbieżności w traktowaniu obiektów architektonicznych – różni ludzie, widzą różne wartości [1, s. 41]. Różnie chcą je zagospodarować i wykorzystać, a schemat ten można rozciągnąć na skalę krajobrazu.

4. WARTOŚCI W ARCHITEKTURZE *REICHSTAGU* W BERLINIE

Po 1999 roku, kiedy przebudowie poddano budynek *Reichstagu* w Berlinie, miasto zyskało nowy charakterystyczny element w krajobrazie – *landmark* – w postaci transparentnej kopuły, która szybko urosła do rangi symbolu. Sir Norman Foster w latach 1995-1999 zrealizował projekt [por. 14, ss.136-141], w którym dostrzegalnie nawet dla niewprawnego obserwatora urzeczywistniają się różne wartości, dlatego inwestycja ta jest dobrym przykładem materializowania się wartości w przestrzeni (il.2).

Wartość architektoniczną tego obiektu należy dostrzegać i oceniać wraz z wartościami, na które odpowiedziano podczas tworzenia koncepcji i jej realizacji. Już w 1988 roku Gottfried Böhm zaproponował odtworzenie zwieńczenia gmachu *Reichstagu* w postaci transparentnej, ogólnodostępnej kopuły, umożliwiającej wizualny kontakt obserwatorów i deputowanych [2, s.16] (il. 3). Ów kontakt symbolizuje „kontrolę” społeczeństwa nad reprezentującymi ich interesy. Idea ta znalazła uznanie w projekcie Fostera i znana jest powszechnie dzięki realizacji zakończonej w 1999 roku.

Odtworzenie zwieńczenia budynku jest walorem zarówno w skali samej budowli jak i panoramy miasta, dlatego w tym rozwiązaniu architektonicznym możemy mówić o wartości kompozycyjnej.

Wartości demokratyczne materializują się w ukształtowaniu przestrzeni publicznych – strop budynku jest w istocie społeczną przestrzenią goszczącą rzesze odwiedzających. Kolejnym wyrazem wartości demokratycznych jest symboliczne otwarcie na społeczeństwo, tak by mogło ono kontrolować swoich przedstawicieli.

Publiczny charakter kopuły objawia się także we wstęgach pochylni, które udostępniają niezwykle widok miasta – walor ten należy zakwalifikować do wartości krajobrazowych.

Kolejne wartości, tak charakterystyczne dla twórczości Normana Fostera, materializują się w ekologicznych rozwiązaniach technicznych pozwalających na oszczędność energii dla ogrzewania, wentylowania, oraz doświetlania budynku.

Przykład ten mimo, iż szeroko opisywany i publikowany został przywołany celowo. Jest to udatny przykład architektury miejskiej [por. 6, ss. 149-150], ambitnej i równocześnie popularnej. Marka tej znanej na całym świecie realizacji architektonicznej jest czynnikiem, dzięki któremu nowa kopuła *Reichstagu* jest jedną z największych atrakcji turystycznych Berlina. Obcowanie, doświadczanie tego typu przestrzeni, której ukształtowanie architektoniczne bazuje na odpowiedzi wartościom może kształtować w społeczeństwie wrażliwość na wartości, szczególnie te architektoniczne.

5. PODSUMOWANIE

Przestrzeń czy to przyrodnicza czy zbudowana przekształcana jest pod wpływem działalności człowieka, której wyrazem jest architektura i krajobraz.

W bytach tych materializują się wartości, które docenione przez twórcę, i powołane przez niego do świata materii stają się rodzajem środka wyrazu – na tyle nieliteralnego, że odczytywanie ich, nie jest oczywiste i stanowi pewne wyzwanie.

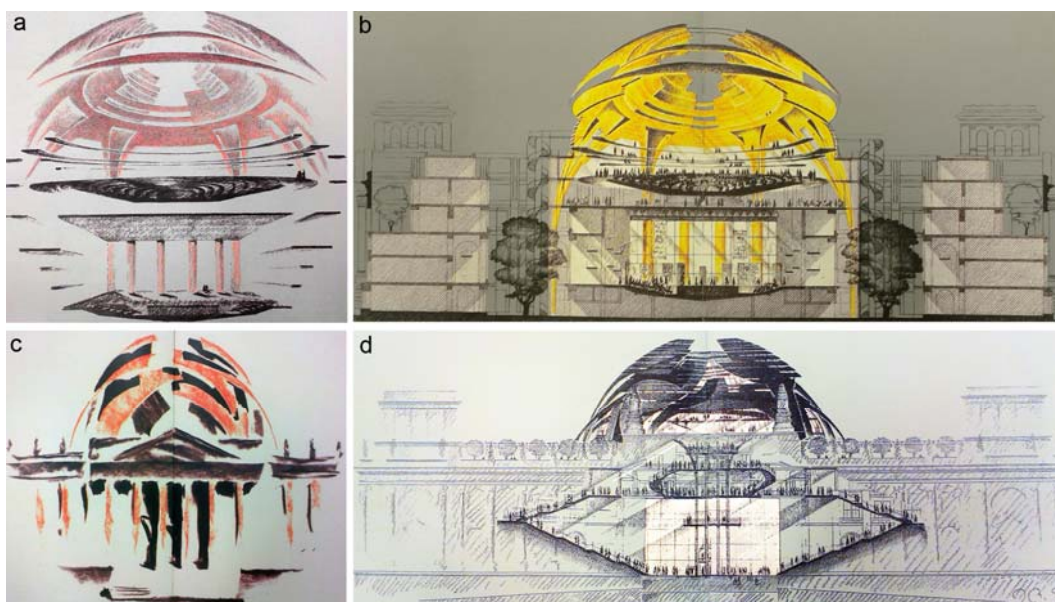
Ryc. 2. Przebudowa Reichstagu w Berlinie jest dobrym przykładem materializowania się wartości w krajobrazie miasta. Wartość architektoniczną tego obiektu należy dostrzegać wraz z wartościami, na które odpowiedziano podczas tworzenia koncepcji i jej realizacji. Odtworzenie zwieńczenia budynku jest walorem zarówno w skali samej budowli jak i panoramy miasta – wartość kompozycyjna (a). Wartości demokratyczne znajdują odpowiedź w ukształtowaniu przestrzeni publicznych – strop budynku jest w istocie placem (b), oraz w symbolicznym otwarciu się na społeczeństwo, tak by mogło ono kontrolować swoich przedstawicieli (c). Publiczny charakter kopuły objawia się także we wstęgach pochylni, które udostępniają niezwykle widok miasta – walor ten należy zakwalifikować do wartości krajobrazowych (d). Źródło: foto. Autora

Fig. 2. The reconstruction of *Reichstag* in Berlin is a good example of values materialising in city scape. The architectural value of this work must be perceived and assessed together with the values to which its creators responded in the process of creating the design and its execution. Reconstruction of the building's crown has created a positive quality both in the scale of the structure itself and of the city panorama – the compositional value (a). Democratic values correspond to the shape that has been given to the public space – the ceiling of the building is in fact a square (b) – and to the symbolic reaching out to the general public so that they may supervise their representatives (c). The public character of the dome is apparent also in the coils of the ramp, which offer astonishing views over the city – this value must be classified as a landscape value (d). Source: the author (photos).

Wartość architektury odczytywana jest na kilku poziomach zależnych od podmiotu oceniającego (wartościującego). Bardziej wprawieni obserwatorzy odczytują i doceniają wartości architektoniczne, które dla innych są niedostrzegalne. Najbardziej podstawowe dwa poziomy oceny wartości danej architektury to poziom ekonomiczny oraz architektoniczny. Ten ostatni z uwagi na trudniejszą do odczytania przez wszystkich naturę, bliski jest wartościom estetycznym w dziełach sztuki.

Urzeczywistnione w realizacjach architektonicznych wartości stają się ważnym środkiem wyrazu, który podnosi rangę samych realizacji ale także stawia przed obserwatorami i użytkownikami wyzwania do odkrywania i odczytywania wartości. Wyzwanie to stwarza możliwość podnoszenia oczekiwań społecznych co do jakości przestrzeni. Wartości urzeczywistnione w architekturze obiektów zbudowanych czekają na odkrycie (percepcję), ocenę (wartościowanie), a następnie stają się stymulacją do dalszych procesów kształtowania i użytkowania przestrzeni według wartości.

Wartości architektoniczne, które stały się podstawą kształtowania obiektów architektonicznych wpływają na ich wartość *sensu largo* – wartość architektury jako takiej, oraz wartość *sensu stricto* – materialną wartość ekonomiczną.

Ryc. 3. Idea przebudowy budynku Reichstagu zapisana na koncepcyjnych rysunkach Gottfrieda Böhma z 1988 roku. Autor proponował odtworzenie kopuły będącej ważnym akcentem w panoramie miasta. Inne wartości takie jak otwarcie kopuły dla społeczności oraz transparentny charakter zwieńczenia zostały wykorzystane przez pracownię Normana Fostera i zmaterializowane w późniejszej realizacji. Źródło: reprodukcje autora z: Böhm G., 2001, *Buildings and projects, a selection of works 1985-2000*, Ernst Wasmuth Verlag Tübingen, Berlin, (a) s. 17, (b) s. 18-19, (c) s.22-23, (d) s.20-21.

Fig. 3. The idea of the *Reichstag* building reconstruction presented in Gottfried Böhm's conceptual drawings of 1988. The architect suggested recreation of the dome, which used to be an important landmark in the city panorama. Other values, such as opening the dome for the public and the transparent form of the crown, were incorporated by Norman Foster's studio in their design and materialised in the subsequent construction project. The source: author's replicas from: Böhm G., 2001, *Buildings and Projects, a Selection of Works 1985-2000*, Ernst Wasmuth Verlag Tübingen, Berlin, (a) p. 17, (b) pp. 18-19, (c) pp.22-23, (d) pp.20-21.

VALUES IN THE SPACE OF ARCHITECTURE

1. INTRODUCTION

Sociological observations of human behaviour in spaces allow a certain generalisation reducing human activities to four basic processes: cognition, evaluation, shaping and using the space [11, p. 19]. Once we accept the above paradigm as accurate, we need to recognise the importance of evaluation – coming right after cognition – as it becomes the base and determinant of the further processes of shaping and using spaces. For all the

four processes we may find their corresponding fields of science. Psychology seems most adequate for perception, philosophy – for evaluation, architecture – for shaping and sociology – for using. However, research done in the area where all these fields meet may prove no less fruitful. This has been the guiding idea of this paper.

The article is a part of a more extensive research project related to the axiology of spaces viewed from the perspective of architecture and landscape. It is an introduction to the research aiming at extending our knowledge on axiology of spaces, in this case – spaces perceived from the perspective of architecture. The article attempts to systematise certain concepts related to axiological problems focused on architecture, which – as the material expression of human ideas and culture – is one of the elements shaping spaces, landscaping being the other one, and a medium allowing their perception.

The author of this paper assumes that values created in works of architecture are a peculiar means of artistic expression, which – if used in creative arts – lead to cultural development of communities.

The aim of this work is to systematise the basic concepts related to axiology of space in architecture. An additional objective is to emphasise the important role of values (especially the non-material ones) in the art of shaping spaces as a specific philosophical superstructure for material and creative activities.

The research adopts an approach in which the research tools used in the study of architecture are applied to philosophical theories and explorations. The example used by the author to illustrate his line of reasoning is a work of architecture in which certain specific values have been created.

Among all the writings which may be of assistance in an exhaustive exploration of the problem, one should distinguish the works of Roman Ingarden [4, ss.220-257], Józef Tischner [10] and Władysław Stróżewski [8], which are all philosophical analyses of the phenomenon of value. *Wartościowanie współczesnej przestrzeni miejskiej* [12] /*Evaluation of the Contemporary Urban Space*/ is a collection of academic papers discussing the problems of values and evaluation related to the real built-up space, which the contemporary city is. Andrzej Basista in his book *Architektura i wartości* [1] /*Architecture and Values*/ is looking for values embedded in works of architecture. The above materials have exerted a considerable influence upon this work as they provide a theoretical foundation for the considerations included therein.

2. AN OUTLINE OF THE WORLD OF VALUES – VALUE AS AN IDEAL ENTITY

The concept of value, and in particular formulation of a uniform definition thereof, is not an easy task, especially that there exist various schools and axiological approaches. In the popular understanding, value is identified primarily with price, i.e. the amount of money that needs to be paid in order to come into the possession of a given thing. Nevertheless, this somewhat commercial understanding of value is not only incomplete, but also degrading when it refers to value as an idea. It may be that this first association originates in our contemporary ways with values. Human space cannot be reduced solely to the purely measurable dimensions¹ [3, pp.17-30]. It is worth, therefore, making at the very beginning a basic classification of values into two types: measurable and non-measurable values. It is the non-measurable dimensions of human activity that this article is focused on.

According to Władysław Stróżewski, axiology as a modern discipline of philosophy appeared relatively late. Yet, the subject of values has been discussed by thinkers for a very

¹ Unless specifically indicated otherwise, all the quotations used in the text have been rendered into English by the translator of this article/

long time, since the antiquity. The first one that has to be recalled here is Plato, who treated the chief idea of the Good as the most perfect entity.

The most important approaches in the history of axiology were presented by two thinkers: Max Scheler, with his unique axiological system, and Roman Ingarden – with his phenomenological approach. Their explorations are helpful when it comes to combining architecture with axiology. The first of them created solid foundations for understanding the phenomenon of values as such, but also with reference to human beings. The work of the other – focusing on values of specific objects – also provided grounds but for more specific explorations – in the realm of material things. A work of architecture belongs to this realm.

Values according to Max Scheler

It is clearly discernible in Scheler's philosophy that he understood values as "peculiar qualities" accessible to human cognition, entirely independent from whether they are attributable to a certain thing or not. It means that Scheler was a proponent of the objective understanding of values, seeing them as existing above the recognition of individual humans or small social groups. According to Scheler, values are not values because they are values for someone – he took a critical view of subjective understanding of values, which is also apparent in his claim that values are invariable. It is human cognition thereof that changes [3, 9, p. 221]. He also thought that they are of normative nature, i.e. they impose moral obligations. Scheler's best known achievement is developing a hierarchy of values (value modalities). It is symbolically represented as a ladder on top of which there are absolute (religious) values, e.g. holiness; spiritual values are classified below, and they encompass three sub-categories: cognitive (the truth), legal (justice) and aesthetic values (beauty). Going further down the ladder, Scheler put vital values (health) and utilitarian ones (efficiency). The lowest rung is occupied by hedonistic values (pleasure). All the values are divided into positive and negative ones (anti-values), so each value may be given its corresponding opposite [3, pp.17-30].

Values according to Roman Ingarden

In his considerations, the Polish philosopher explored values predominantly by looking for their concept and structure. The thinker made a distinction between values *in concreto* (values of materially existing things) and *in individuo* (values of ideas). He rejected claims that values are qualities or properties of things, neither did he view them as objects or processes; instead, he called them "entities of peculiar structure." The concept of value proposed by the philosopher is to view it as a superstructure founded on this something of which it is a value, i.e. he found a link between the value itself and its carrier. His claim that *there are no values whatsoever that would exist without this something of which they are values* [4, p.228] confirms his understanding of values as existentially non-independent – they are always values of something. Naturally, it refers to values at the level of specific objects. According to Ingarden, the value of an object is determined by its own properties or nature. *Objects without value only exist, but they signify nothing* [4, p. 234]. This distinction bestows a certain "dignity" upon an object, elevating it above objects devoid of value [4, p. 234].

In Ingarden's view, values can be realised, i.e. they could enter reality and enrich it. They are also inseparably linked to the human world. Only humans are able to create (to a considerable, yet limited extent), discover and experience values [5, p.23]. Following this statement, we may search for values realised in a given space by works of architecture and materialised in those same works of architecture shaping the space.

Roman Ingarden also noted that values have various modes of existence and it led him to the formulation of his own classification of values, where they were divided into three groups: 1. vital values (utilitarian and pleasure-related values), the lowest in the hierar-

chy; 2. cultural (cognitive, aesthetic, social and historic); 3. moral – the highest in the hierarchy.

The hierarchic nature of values is the point where Ingarden's and Scheler's concepts meet. Another element both approaches share is rejecting the subjective character of values, which both philosophers saw as a threat to responsibility. A similar threat is posed by the relativist approach to values, which allows perception thereof as changing in time and limited to specific historic periods. This statement may be considered of key importance both in Scheler's and in Ingarden's concepts. They both argued that discovering values and giving them a real shape is what gives humans the feeling that they do not live in vain, and makes their lives meaningful. Hence, values must be unalterable and independent from time, fashion, culture or historic period.

3. VALUES AND ARCHITECTURE

Analysis of the fundamental definition of architecture presents the position of values in works of architecture.

Dissecting the most basic definition of architecture – the Vitruvian Triad – pursuant to which (...) *we need to remember, while building, that a structure must exhibit three qualities, it must be: solid, useful and beautiful* [13, p.16], we discover that precisely these three values should materialise in architectural structures. Hence, works of architecture are characterised by utilitarian (usefulness), vital (solidity) and spiritual/aesthetic modalities (beauty). And according to Ingarden's hierarchy, these are: vital (solidity and usefulness) and cultural values (beauty).

Hence, the first conclusion that should be noted at this point is that structures made by man establish themselves as architecture when the above rudimentary values are materialised in them simultaneously.

The author suggests that the problem outlined in the title of this chapter and composed of two terms: values and architecture, should be explored by breaking it down analytically into more precise terms: *values in architecture*, *value of architecture* and *architectural value*. Logical and terminological systematisation coupled with analytical differentiation should help to introduce some order into the concepts.

Values in architecture

The expression *values in architecture* is, according to the author, the most important and general of all the three suggested components. It refers to all values, both measurable and non-measurable, related to architecture. They are values that, although independent of and external to architecture, may – as a result of human activity – be in some sense realised in architecture. The realisation may be of non-material character, a kind of driving force for creating a given structure in a certain specified architectural form, in which – depending on the architect's talent – the value may be revealed. An example may be a value from the moral category, e.g. the architectural form of a space of remembrance of an important event, person or deed.

The expression also refers to the values naturally inherent in architecture and defined in the previous chapter as the Vitruvian Triad.

The most prosaic association of values in architecture is the assessment of its commercial value.

Value of architecture

The *value of architecture* (of a specific work of architecture) is a property determining what is the worth of a given work of architecture both in the material and the non-material sense. Various factors affect the value of architecture. The fundamental one is, of course,

the simultaneous presence of the above triad of values, as it constitutes architecture as such and distinguishes it from other built structures.

The value of architecture may also be assessed on the basis of positive qualities that are necessary for humans to satisfy their needs [1, p.37]. At this level, the value of architecture may be understood as its price. Among values of architecture, in the class of measurable values, Andrzej Basista distinguished: technical and financial values, adaptability, ecology, commercial values, ideological, social, historic and didactic values [1, pp. 55-84].

Hence, the value of architecture may be defined both in a measurable way, on the grounds of its qualities subjected to evaluation, and in a non-measurable way – on the grounds of its non-material qualities.

Architectural value

Architectural value is an entity defined by synergy of three values: usefulness, solidity and beauty. This places it high in Scheler's hierarchy, in the area of spiritual values. Making reference to the philosophy of the above-mentioned thinker, it should be described as a certain "peculiar quality." In the case of a specific work of architecture it is defined by its timeless dimension, universalism, originality of the creative idea translated into the finished work of architecture, the emotional factor, functionalism of the idea as well as the form and time of the assessment of the architectural work value. [7, pp. 164-169] Architectural value is hard to define in a measurable way, its perception may also vary according to the beholder.

One work of architecture may possess more than one architectural value. They all contribute to the value of architecture as the whole structure. Architectural values realised in a given work, once noticed and appreciated, enhance its material (commercial) value.

The ongoing disputes about aesthetic values in architecture are of the same character as the controversies about values in general, and they basically refer to the objective or subjective nature of values. They could be reduced to the question whether the values really exist or they are only attributed to works of architecture. The problem is much easier in the case of utilitarian and vital values of architecture, as they are easy to spot and describe, with parameters easy to determine [por. 1, p. 43]. Recognising the merits of viewing values as objective, it must be stated that aesthetic values in architecture do exist, yet they cannot be perceived by everyone, as – according to Ingarden's theory – the beholder needs adequate preparation (and expertise) to be able to discover them [4, p. 111].

It is obvious that values realised in architecture are of intentional character, i.e. they are bestowed upon a work of architecture by its creator. It is only natural at this point to make reference to Ingarden's concept of values, in which only humans are capable of creating, discovering and experiencing values.

There is one more quality of values in architecture that needs to be emphasised in the present considerations. It is the simultaneous presence of several values. The presence of architectural values in architecture does not prevent historic, symbolic, functional or commercial values from materialisation. This is the source of various conflicts and disagreements in viewing works of architecture – different people see different values [1, p. 41]. They want to manage them in different ways and put them to different use, and the same pattern repeats in the case of landscape.

4. VALUES IN THE ARCHITECTURE OF REICHSTAG IN BERLIN

Since 1999, when the building of *Reichstag* in Berlin was subjected to reconstruction, the city has acquired a new characteristic feature in its cityscape – a landmark – in the form of a transparent dome, which soon gained the importance of a symbol. In years 1995 – 1999, sir Norman Foster was engaged in an architectural project [see. 14 pp. 136-141]

which – in way discernible even for a non-expert eye – realises diverse values. This is the reason why this project is a good example of values materialisation in space (Fig. 2).

The architectural value of this work must be perceived and assessed together with the values to which its creators responded in the process of creating the design and its execution. Already in 1988 Gottfried Böhm suggested reconstruction of the dome crowning the *Reichstag* building in the transparent and generally accessible form, enabling visual contact between on-lookers and the deputies [2, p.16] (Fig. 3). The contact symbolises supervision exercised by the public over the individuals representing their interests. The idea was welcomed by Foster, implemented in his design and now commonly known thanks to the project completed in 1999.

Reconstruction of the building's crown has created a positive quality both in the scale of the structure itself and of the city panorama, so we are entitled here to speak of the compositional value of this architectural solution.

Democratic values materialise in the shape given to public spaces – the ceiling of the building is in fact a social space frequented by innumerable crowds of visitors. Another expression of democratic values is the symbolic reaching out to the general public so that they may supervise their representatives.

The public character of the dome is apparent also in the coils of the ramp, which offer astonishing views over the city – this value must be classified as a landscape value.

Other values – so characteristic of the works of Norman Foster – materialise in the environmentally friendly technical solutions allowing considerable economies in energy consumption of heating, ventilation and lighting systems of the building.

The above example, although already widely commented and explored, has been intentionally called to attention here. It is a successful example of urban architecture [6, pp. 149-150] which is at the same time ambitious and popular. The rank of this architectural project – now known all over the world – has made the new *Reichstag* dome one of the greatest tourist attractions in Berlin. Experiencing this type of space, whose architectural form is based on responding to values, may develop a greater sensitivity of the public towards values, especially the architectural ones.

5. CONCLUSIONS

Spaces, regardless of whether natural or built, are transformed under the influence of human activity, the result of which are architecture and landscape.

These entities are objects in which values may be materialised, which – appreciated by their creators and called into the material world – become a certain means of expression, so non-literal that their perception does not come naturally and poses a certain challenge.

The value of architecture is perceived at several levels dependent on the assessing (evaluating) entity. More experienced beholders recognise and appreciate architectural values which are hard to see for others. The two most basic levels of assessing value of a given work of architecture are the commercial and architectural ones. The latter, due to its nature – harder to recognise for non-experts, is similar to aesthetic values in works of art.

Values, realised in architectural projects, become an important means of expression; they raise the rank of the projects themselves, but also pose a challenge to beholders and users to discover and experience them. This challenge creates an opportunity to raise public expectations as regards the quality of space. Values realised in architecture of built structures are waiting to be discovered (perceived), assessed (evaluated) and subsequently they become stimuli for further processes of shaping and using spaces in compliance with values.

Architectural values, which have become the foundation for shaping architectural structures, affect their value *sensu largo* – the value of architecture as such – and the value *sensu stricto* – their material commercial value.

BIBLIOGRAPHY

- [1] Basista A., *Architektura i wartości*, Kraków, Wydaw. Universitas 2009, ISBN 97883-242-0807-4.
- [2] Böhm G., *Buildings and projects, a selection of works 1985-2000*, Berlin, Ernst Wasmuth Verlag Tübingen, 2001, ISBN-13: 978-3803006103.
- [3] Gadacz T., Wartości w czasach zamętu, w: *Wartościowanie współczesnej przestrzeni miejskiej*, red. M. Madurowicz, Warszawa, Wydaw. WGiSR UW i Urząd m. st. Warszawy 2010, s. 17–30.
- [4] Ingarden R., Czego nie wiemy o wartościach, w: *Studia z estetyki*, t. 3, Warszawa, PWN 1970, s. 220–257.
- [5] Ingarden R., *Książeczka o człowieku*, Kraków, Wydaw. Literackie 1987, ISBN 83-08-01658-8.
- [6] Kosiński W., *Miasto i piękno miasta*, Kraków, Wydaw. Politechniki Krakowskiej 2011, ISBN 978-83-7242-604-8
- [7] Solska M., 2006, *Aksjologiczny aspekt architektury*, w: Teka komisji Architektury Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, Oddział Lubelski PAN, Lublin, ss. 164-169,
- [8] Stróżewski W., *Logos, wartość, miłość*, Kraków, Wydaw. Znak 2013, ISBN 978-83-240-2108-6.
- [9] Tatariewicz W., *Historia filozofii*, t. 3, *Filozofia XIX wieku i współczesna*, Warszawa, Wydaw. Naukowe PWN 2001, ISBN 83-01-08650-5.
- [10] Tischner J., *Myślenie według wartości*, Kraków, Wydawnictwo Znak, 2011, ISBN 978-83-240-1769-0.
- [11] Wallis A., *Socjologia przestrzeni*, Warszawa, Niezależna Oficyna Wydawnicza, 1990, ss. 261.
- [12] *Wartościowanie współczesnej przestrzeni miejskiej*, (red.) Madurowicz M., Warszawa, Wydaw. WGiSR UW i Urząd m. st. Warszawy, 2010, ISBN 978-83-235-1167-0.
- [13] Witruwiusz, 1956, *O architekturze ksiąg dziesięć*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, ss.190.
- [14] Węclawowicz-Gyurkovich E., *Architektura najnowsza w historycznym środowisku miast europejskich*, Kraków, Wydaw. Politechniki Krakowskiej, 2013, ISBN 997-83-7242-715-1.

O AUTORZE

Absolwent Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej na kierunkach: Architektura Krajobrazu oraz Architektura i Urbanistyka. Asystent w Pracowni Projektowania Architektury Krajobrazu PK. Członek Stowarzyszenia Polskich Architektów Krajobrazu. Laureat konkursów architektoniczno-krajobrazowych. Rozwija zainteresowania tematami szeroko rozumianej kreacji w przestrzeniach publicznych, podstawami kulturowymi kształtowania krajobrazu oraz architekturą krajobrazu miasta.

AUTHOR'S NOTE

Graduate of the Faculty of Architecture at Cracow University of Technology majoring in Landscape Architecture as well as Architecture and Urban Design. Lecturer in the CUT Laboratory of Landscape Architecture Design. Member of the Polish Landscape Architects Association. Laureate of architectural-landscaping competitions. His main interests are the issues of broadly-understood creation in public spaces, cultural foundations of landscaping and cityscape architecture.

Kontakt | Contact: mzielinski@pk.edu.pl